

HAMID OLIMJON SHE'RLARIDA QO'SHIMCHALAR QO'LLANISH USLUBI VA IMLOSI

Hamidova Sayyora

BuxDU Filologiya fakulteti 4-bosqich talabasi

N.N.Hamroyeva

Ilmiy rahbar: f.f.f.d. (PhD), dotsent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20050784>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek she'riyatining yorqin namoyandasi Hamid Olimjon ijodiy merosi orqali qo'shimchalarning qo'llanilishi va ularning imlo xususiyatlari lingvistik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Maqolada qo'shimchalarning she'riy nutqdagi semantik va uslubiy vazifasi, ularning badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytirishdagi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar. Hamid Olimjon, qo'shimcha, imlo, morfologiya, so'z yasash, she'riy matn, badiiy uslub, o'zbek tili, lingvopoetika.

Аннотация. В данной статье с лингвистической точки зрения анализируется использование аффиксов и их орфографические особенности в творческом наследии Хамида Олимжона — яркого представителя узбекской поэзии. В статье раскрывается семантическая и стилистическая роль аффиксов в поэтической речи, а также их значение в расширении художественно-выразительных возможностей языка.

Ключевые слова: Хамид Олимжон, аффикс, орфография, морфология, словообразование, поэтический текст, художественный стиль, узбекский язык, лингвопоэтика.

Annotation. This article analyzes, from a linguistic perspective, the use of suffixes and their spelling features in the creative heritage of Hamid Olimjon — a prominent representative of Uzbek poetry. The article reveals the semantic and stylistic functions of suffixes in poetic speech and their role in expanding the artistic and expressive possibilities of the language.

Keywords: Hamid Olimjon, suffix, spelling, morphology, word formation, poetic text, artistic style, Uzbek language, linguopoetics.

O'zbek tilining boy va serqirra tizimida qo'shimchalar muhim o'rin egallaydi. Ular nafaqat grammatik ma'no ifodalash, balki nutqning badiiy va emotsional ta'sirchanligini oshirishda ham katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, she'riy nutqda qo'shimchalarning o'rni yanada sezilarliroq bo'lib, ular ohangdorlik, ritm va estetik ifodani yuzaga keltiradi. Hamid Olimjon she'riyati esa bu jihatdan o'ziga xos maktab bo'lib, unda qo'shimchalarning qo'llanilishi va imlo xususiyatlari chuqur tahlilni talab qiladi.

Hamid Olimjon she'rlarida qo'shimchalar nafaqat grammatik shakl berish vositasi bo'lib, bunda badiiy ifodaning muhim unsuri sifatida xizmat qiladi. Shoir ko'pincha qo'shimchalar orqali so'zlarga yangi ohang, kuchli hissiy rang va musiqiylik baxsh etadi. Ayniqsa, egalik, kelishik va fe'l qo'shimchalari she'r ritmini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, uning "Oygul bilan Baxtiyor" dostonining boshlanmasiga e'tibor qaratsak:

Bolalik kunlarimda

Uyqusiz tunlarimda

*Ko'p ertak eshitardim
So'zlab berardi buvim.*

Bu misralarda -im qo'shimchasi (I shaxs egalik qo'shimchasi) "kunlarim" va "tunlarim" so'zlariga qo'shib, shoirning bolalik xotiralarini shaxsiy va ichki kechinma sifatida ifodalagan; mazkur qo'shimcha orqali o'quvchida yaqinlik va hamdardlik hissi uyg'onadi. -da qo'shimchasi (o'rin-payt kelishigi) "kunlarimda" va "tunlarimda" shakllarida qo'llanib, harakatning qaysi payt va makonda sodir bo'lganini aniq ko'rsatgan hamda she'rga davomiylik ma'nosi baxsh etgan. -lar ko'plik qo'shimchasi esa holatning takrorlanuvchi, odatiy xarakter kasb etishini ta'minlagan. "Eshitardim" fe'lidagi -ar qo'shimchasi o'tgan zamonda takrorlanuvchi yoki odatiy harakatni ifodalovchi fe'l shakli yasab, shoirning bolaligidagi doimiy holat tasvirini yaratgan; -di qo'shimchasi esa o'tgan zamon ko'rsatkichi bo'lib, voqeaning yaqin o'tmishda kechganligini bildirgan. "Berardi buvim" birikmasida -ar qo'shimchasi va -di qo'shimchasi birgalikda davomli o'tgan zamon ma'nosini hosil qilib, buvining ertak aytish harakatini takroriy va doimiy ko'rsatgan; bu holat she'rning xalqona va samimiy ohangini kuchaytirgan. Quyida Hamid Olimjonning "Bo'lsam" g'azalidagi 2 baytni olsak:

*Na bo'lg'ay bir nafas men ham yonog'ing uzra xol bo'lsam,
Labing yaprog'idan tomganki go'yo qatra bol bo'lsam.
Butog'ingga qo'nib bulbul kabi xonish qilib tunlar,
O'pib g'unchangni ochmoqliqqa tong chog'i shamol bo'lsam.*

Bu baytlarda ham qo'shimchalar badiiy yukni g'oyatda nozik ko'taradi. "Bo'lg'ay" so'zidagi -g'ay qo'shimchasi kelajak zamon kesim shakli bo'lib, lirik qahramon orzusining uzoq va amalga oshmasi qiyin ekanligini ifodalaydi; bu shakl o'zbek klassik she'riyatiga xos kitobiy-arxaik unsur sifatida g'azalning baland pafosini ta'minlaydi. "Yonog'ing" so'zidagi -ing qo'shimchasi II shaxs egalik qo'shimchasi bo'lib, ma'shuqaga murojaat va lirik qahramon iltijosining bevosita yo'nalishini belgilaydi; -da qo'shimchasi (o'rin-payt kelishigi) esa "uzra" so'zi bilan hamohang ravishda joy ma'nosini kuchaytiradi. "Yaprog'idan" so'zidagi -dan qo'shimchasi chiqish kelishigi qo'shimchasi bo'lib, harakat manbaini — labdan tomayotgan bal tomchisining kelib chiqish o'rnini — ta'sirchan tarzda ko'rsatadi va misraga jozibali sensorlik obrazini baxsh etadi. "Xol bo'lsam" va "bol bo'lsam" tarkiblarida -sam qo'shimchasi shart maylidagi I shaxs qo'shimchasi bo'lib, orzuning shartli va hali amalga oshmagan ekanligini bildiradi; bu qo'shimcha g'azal bo'yi takrorlanib, lirik qahramon intilishlari va armonining asosiy ko'rsatkichiga aylanadi. "Butog'ingga" so'zidagi -ga qo'shimchasi yo'nalish kelishigi qo'shimchasi bo'lib, bulbulning qo'nish harakatini aniq manzilga yo'naltiradi; -ing egalik qo'shimchasi esa yana ma'shuqaga mansub buyum ekanligini ta'kidlaydi. "Xonish qilib" tarkibidagi -ish qo'shimchasi harakat nomini yasab, kuylash jarayonini umumlashtirilgan holda ifodalaydigan ot yasaydi; -ib ravishdosh qo'shimchasi esa ikki harakatning — qo'nish va kuylashning — ketma-ket yoki bir vaqtda sodir bo'lishini ko'rsatadi. "G'unchangni" so'zidagi -ni qo'shimchasi tushum kelishigi qo'shimchasi bo'lib, ochilajak g'unchani aniq ob'ekt sifatida ko'rsatadi; -ing egalik qo'shimchasi esa shu ob'ektning ma'shuqaga tegishlilikini bildiradi. "Ochmoqliqqa" so'zidagi -moq qo'shimchasi harakatning maqsad sifatida berilishiga, -liq esa bu maqsadni otlashtirish orqali yanada konkretlashtirishga xizmat qiladi; -qa yo'nalish kelishigi

qo'shimchasi esa harakatning sabab-maqсад yo'nalishini ifodalab, she'rga mantiqiy tugallik baxsh etadi. Shunday qilib, Hamid Olimjon she'rlarida har bir qo'shimcha o'z grammatik vazifasini saqlab, bir vaqtning o'zida badiiy-estetik yukni ham ko'targan.

Xulosa qilib aytganda, Hamid Olimjon she'riyatida qo'shimchalar oddiy grammatik birlik darajasidan chiqib, badiiy san'at vositasiga aylangan. Ular orqali shoir his-tuyg'ularni jonlantiradi, so'zlarga ruh baxshlaydi va o'quvchini bevosita his-tuyg'ular olamiga olib kiradi. Qo'shimchalarning nozik va o'z o'rnida qo'llanilishi she'rning ohangini, ma'nosini va ta'sir kuchini belgilab beradi. Aynan shu jihat shoir ijodini o'qigan har bir kitobxonda nafaqat tushunish, balki his qilish zavqini uyg'otadi. Bu esa haqiqiy she'riyatning eng yuksak belgilaridan biridir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Hamid Olimjon. Tanlangan asarlar. – Toshkent: "G'afur G'ulom", 1983.
2. A. Hojiyev. O'zbek tili morfologiyasi. – Toshkent: "O'qituvchi", 1981.
3. H. Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: "Talqin", 2005.
4. A. Madvaliyev (tahrir ostida). O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2006–2008.
5. N. Mahmudov. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. – Toshkent: "Fan", 2010.
6. H. Ne'matov. O'zbek tili stilistikasi. – Toshkent: "O'qituvchi", 1995.
7. K. Rasulov. O'zbek tili imlo qoidalari va uslubi. – Toshkent: "Fan", 2012.
8. U. Tursunov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: "Universitet", 2001.